

Moralumo iššūkis Carlo Schmitto politiškumo sampratai

Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto
Politinės filosofijos ir idėjų istorijos katedra
E. paštas alvydas.jokubaitis@tspmi.vu.lt
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9277-3662>

Santrauka. Schmittas skiria politiką ir politiškumą, tačiau nenaudoja moralės ir moralumo perskyros. Moralumas atskleidžia jo politiškumo sąvokos netinkamumą liberalizmo kritikai. Straipsnio tikslas – Schmitto politiškumo sąvoką analizuoti iš moralumo perspektyvos. Tai leidžia pamatyti tris kitaip nematomus jo teorijos aspektus. Pirma, moralumas yra su politiškumu konkuruojanti ontologija. Antra, politiškumas nėra savarankiška ontologija, nes priklauso nuo antropologinių prielaidų. Trečia, politiškumo samprata paradoksaliai atitinka Schmitto kritikuojamo liberalizmo požiūrį į moralę.

Pagrindiniai žodžiai: Carlus Schmittas, politiškumas, politika, moralė, moralumas

The Challenge of the Moral to Carl Schmitt's Concept of the Political

Abstract. Schmitt makes a distinction between politics and the political; however, he does not speak about the distinction between morality and the moral. By introducing the concept of the moral, we aim to show the weak points of his critique of liberalism. The aim of the article is to look at Schmitt's concept of the political from the perspective of the moral. This helps to reveal previously unseen aspects of his theory. First, the ontology of the moral stands in direct competition with the ontology of the political. Secondly, the political is not a separate ontology because it depends on the primacy of anthropological presuppositions. Thirdly, Schmitt's concept of the political is paradoxically like the liberal stance of morality, which is the object of his critique.

Keywords: Schmitt, the political, politics, morality, the moral

Received: 02/07/2020. Accepted: 24/08/2020

Copyright © Alvydas Jokubaitis, 2020. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Carlo Schmitto politikos ir moralės santykio supratimas jau seniai yra diskusijų objektas¹. Tai pirmiausia lemia paties autoriaus nenoras plačiau kalbėti šiuo klausimu. Schmittas vengė aptarti politikos ir moralės santykį. Tai stebina, nes jis yra pagrindinių politikos sąvokų supratimą keitęs autorius. Šis dalykas ypač akį rėžia jo *Der Begriff des Politischen*. Aptardamas ontologinio lygmens politiškumą, Schmittas vengia aptarti politikos ir moralės santykį². Jis neabejotinai supranta, kad neįmanoma visiškai apeiti moralės, tačiau ją nustumia į pakraštį. Vienu iš labiausiai intriguojančių Schmitto kūrybos tyrinėtojų klausimų yra politikos ir moralės santykio rekonstrukcija. Tyrinėtojai bando rekonstruoti tai, ko pats Schmittas nesistengė sukonstruoti. Tai reiškia, kad jų diskusija šiuo klausimu neturi tvirto pagrindo ir priklauso nuo išankstinių prielaidų. Straipsnio tikslas – pakeisti Schmitto politikos ir moralės santykio analizės perspektyvą. Vietoj įprastinės politikos ir moralės santykio analizės siūlomas politiškumo ir moralumo santykio aiškinimas. Moralumas šiuo atveju suprantamas kaip Schmitto politiškumo sąvokos analogas. Jeigu politiškumas skiriasi nuo politikos, pagrįstai galima naudoti moralės ir moralumo perskyrą. Kitais žodžiais, politikos ir moralės supratimas gali būti perkeltas į Schmitto pasiūlytą, bet moralės atveju atsisakytą ontologinių diskusijų lygmenį. Perėjus į šį analizės lygmenį, išryškėja kitaip sunkiai matomi Schmitto politiškumo sampratos trūkumai ir nenuoseklumai.

Politiškumo klausimas

Schmittas pasiūlė metafizinį politikos esmės aiškinimą, pagrįstą politiškumo ir politikos perskyra. Jo nuomone, politikos esmę apibrėžia kolektyvų nesutarimus apibūdinanti draugo ir priešų perskyra (Schmitt 2007: 26). Nesigilinant į jos turinį, dėmesį atkreipia pagrindinė

¹ Ball, H., 2013. *Carl Schmitt's Political Theology*, October Magazine 46: 65–92; Bernstein, R., 2011. The Apories of Carl Schmitt. *Constellations* 18 (3): 403–430; Böckenförde, E.-W., 1997. The Concept of the Political: A Key to Understanding Carl Schmitt's Constitutional Theory. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 10 (1): 5–19; Cristi, R., 1993. Carl Schmitt on Liberalism, Democracy and Catholicism. *History of Political Thought* 14 (2): 281–300; Freund, J., 1995. Schmitt's Political Thought. *Telos* 102: 11–42; Hoelzl, M., 2016. Ethics of Decisionism: Carl Schmitt's Theological Blind Spot. *Journal for Cultural Research*, 1–12; Jokubaitis, L., 2013. Carlo Schmitto politinės teologijos statuso problema. *Problemos* 84: 99–110; Kazlauskas, R., 2011. Carlas Schmittas ir politinės teologijos problema. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1: 101–130; Lievens, M., 2010. Carl Schmitt's Two Concepts of Humanity. *Philosophy and Social Criticism* 36 (8): 917–934; Löwith, K., 1995. The Occasional Decisionism of Carl Schmitt. In: *Martin Heidegger & European Nihilism*. Columbia University Press, 137–158; Meier, H., 1995. *Carl Schmitt and Leo Strauss: The Hidden Dialogue. Including Strauss's Notes on Schmitt's Concept of the Political and Three Letters from Strauss to Schmitt*. University of Chicago Press; Meier, H., 2006. *The Lesson of Carl Schmitt: Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy. Expanded Edition*. The University of Chicago Press; Norris, A., 1998. Carl Schmitt on Friends, Enemies and the Political. *Telos* 112: 68–88; Sartori, G., 1989. The Essence of the Political in Carl Schmitt. *Journal of Theoretical Politics* 1 (1): 63–75; Strauss, L., 2007. Notes on Carl Schmitt, *The Concept of the Political*. In: C. Schmitt. *The Concept of the Political*. The University of Chicago Press, 99–122; Wolin, R., 1992. Carl Schmitt: The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror. *Political Theory* 20 (3): 424–447.

² Panašiai kaip moralės filosofai klausia apie moralės objektyvumą, o ne tik gerį ir blogį kaip asmens pasirinkimo objektus, Schmittas klausia ne apie geriausią politinį režimą, bet apie politikos prigimtį. Julienas Freundas klysta, sakydamas, kad Schmittas nenori apibrėžti politikos esmės (Freund 1995: 15). Draugas ir priešas yra politikos esmės apibūdinimas.

Schmitto prielaida – politika skiriasi nuo politiškumo. Jo argumento konstravimo logika primena Immanuelio Kanto transcendentalizmo logiką³. Abiem atvejais norima surasti būtiną ir visuotinį patyrimo elementą. Tačiau Schmitto politiškumas netenkina būtino ir visuotinio principo reikalavimo, nes jis įrodo, kad liberalai nepaiso politiškumo. Jie dalyvauja politiniame gyvenime, tačiau, Schmitto nuomone, neturi politikos sampratos, kas pirmiausia reiškia politiškumo nesupratimą. Tai neįsivaizduojama Kanto filosofijos atveju, nes kategorinis imperatyvas savo vardą pateisinti gali tik būdamas visuotinis. Šio autoriaus nuomone, neįmanoma būti moralės subjektu ir neatitikti to, ką jis vadina kategoriniu imperatyvu. Schmitto įsitikinimu, liberalai neatitinka politiškumo reikalavimų. Todėl iškyla klausimas, kaip jie gali dalyvauti politikoje, nepaisydami jos pagrindinio principo? Kanto moralumas varžo net tuos, kurie elgiasi nemoraliai. Schmitto politiškumas negalioja net tiems, kurie beveik visuotinai pripažįstami kaip įtakinga modernųjų laikų politinė jėga. Galimi du šio dalyko aiškinimai: (1) liberalizmas yra nukrypimas nuo normos, (2) politiškumas nėra visuotinis principas. Schmittas nori įtikinti pirmuoju dalyku, tačiau tam prieštarauja politinis patyrimas. Liberalai turi savo draugų ir priešų, kurie yra pagrindinis politiškumo kriterijus. Atimdamas iš liberalų politikos sampratą, Schmittas leidžia suprasti, kad politiškumo galiojimas priklauso nuo politikų valios. Tai neįmanoma Kanto moralės filosofijos atveju. Kategorinis imperatyvas yra visuotinis moralės principas. Be jo neįmanomas ne tik atskiro asmens veiksmų, bet ir moralumo kaip tokio supratimas.

Schmitto nuomone, liberalizmas yra politiškumo priešas (Meier 2006: 73). Tai prieštarauja politiškumo principo visuotinumui. Kanto kategorinio imperatyvo nesuvokiantis žmogus negali būti vadinamas moralės subjektu. Laikantis panašios mąstymo logikos, Schmitto atsisakymas liberalizmui priskirti politiškumo savybę paneigia principo visuotinumą. Liberalai turi draugų ir priešų, kas įrodo jų neabejotiną ryšį su politika, tačiau, Schmitto nuomone, jie neturi politikos sampratos. Tai vienintelė tokio pobūdžio išimtis Schmitto filosofijoje. Kanto moralės subjektas negali paneigti kategorinio imperatyvo net jo nesilaikydamas. Toks pat visuotinis turėtų būti ir Schmitto politiškumas, tačiau taip neatsitinka liberalizmo atveju. Jo nuomone, liberalai neturi pozityvios politikos sampratos: „egzistuoja liberali prekybos, bažnyčios ir švietimo politika, tačiau absoliučiai nėra liberalios politikos, vien tik liberali politikos kritika“ (Schmitt 1996: 70). Liberalios politikos nepripažinimas rodo Schmitto politiškumo sampratos paradoksalumą. Politiškumas grindžiamas draugo ir priešų perskyra, tačiau draugų ir priešų turintys liberalai nepripažįstami kaip turintys politikos sampratą⁴. Prisiminus Kanto kategorinio imperatyvo visuotinumą, iškyla klausimas, ar politiškumas reiškia visuotinį ir būtiną principą? Negalima sakyti „taip“, nes to neleidžia liberalizmo atvejis. Strauss'o nuomone, „Schmitto pagrindinė tezė

³ Šis straipsnis nėra skirtas lyginamajai Kanto ir Schmitto analizei. Kantas padeda suprasti moralumą, lyginant su Schmitto politiškumu. Moralės ontologijos aiškinimas yra atskiras filosofinis klausimas, galintis apimti daug skirtingų autorių. Kantas šiuo atveju yra tik vienas iš jų. Jo pasirinkimą lemia aiškus moralės ir moralumo perskyros suvokimas. Galimi kiti moralės ontologijos aiškinimai. Kantas kaip retas kitas autorius padeda išryškinti Schmitto nenuoseklumus.

⁴ Straussas mano, kad liberalizmas užmušė ne politiškumą, o jo supratimą (2007: 100). Tai nepaaiškina, Schmitto minties apie liberalios politikos sampratos nebuvimą. Juk akivaizdu, kad liberalai turi valstybės sampratą, o tai neįmanoma be politiškumo. Sakydamas, kad liberalai neturi politikos sampratos, Schmittas kalba ne tik apie politiškumo nesupratimą. Jis formuluoja stipresnį teiginį. Politikos galima neturėti tik visiškai praradus ryšį su politiškumu.

visiškai priklauso nuo polemikos su liberalizmu“ (2007: 100). Tai abejotina Schmitto koncepcijos interpretacija, nes akivaizdu, kad politiškumas apibūdina bet kokio politinio patyrimo, įskaitant liberalizmą, būtiną sąlygą. Jeigu liberalai nesupranta politiškumo, tai nėra vien tik supratimo problema. Politiškumas yra nuo epistemologijos ir interpretacijos nepriklausantis ontologinis principas. Panašiai kaip Kanto kategorinis imperatyvas nepriklauso nuo asmens valios, o prilygsta dėsniui, nėra prasmės sakyti, kad liberalai nesupranta politiškumo, nes šis taip pat yra dėsni analogas. Galima nesusimąstyti apie politiškumą, tačiau negalima teigti, kad refleksijos nebuvimas jį sunaikina. Tai būtų skirtumo tarp politikos ontologijos ir epistemologijos nepaisymas. Jeigu politiškumas apibūdina pasaulio tvarką, o ne pažinimą, tai jo buvimas nepriklauso nuo suvokimo.

Kanto ir Schmitto sugretinimas prasmingas ir kitu atžvilgiu. Prisiminus Karaliaučiaus filosofą, stebina Schmitto nenoras kalbėti apie moralę. Jis *Der Begriff des Politischen* nurodo keturias autonomiškas visuomenės gyvenimo sritis – politiką, moralę, estetiką ir ekonomiką (Schmitt 2007: 26), todėl turėjo kalbėti ne tik apie politiškumą, bet ir moralumą, estetiškumą ir ekonomiškumą. Tačiau buvo apsiribota politikos ir politiškumo santykio aptarimu. Neliečiant estetiškumo ir ekonomiškumo, moralumo užmarštis rodo Schmitto politiškumo sampratos nenuoseklumą. Moralumas kelia tokius pat būtinus ir visuotinius reikalavimus, kaip ir politiškumas. Kanto nuomone, „moralės dėsnis objektyviai ir tiesiogiai determinuoja valią proto sprendinyje“ (1987: 98). Tai reiškia, kad politikos subjektas negali išvengti moralės subjekto vaidmens. Tačiau Schmittas nenori kalbėti apie moralumą ir visą dėmesį sutelkia į politiškumą. Žvelgiant iš Kanto perspektyvos, moralumas apibūdina buvimo žmogumi sąlygas – laisvę, protą, sąžinę ir pareigą, jeigu paminėtume svarbiausias iš jų. Tai reiškia, kad moralumas yra toks pat visa apimantis principas, kaip ir politiškumas. Politinė filosofija turi seną jos kaip moralės filosofijos aiškinimo tradiciją, todėl Schmittas negali apeiti šių dviejų disciplinų santykio klausimo. Moralumas nėra vien tik individo pasirinkimas, bet formuoja asmens savivoką ir santykius su kitais. Politiškumas apibūdina politikos esmę, o moralumas nurodo būtinas moralės sąlygas. Gali skirtis individualus gėrio ir blogio supratimas, tačiau moralė turi tokias pat būtinus ir visuotines sąlygas, kaip ir Schmitto politiškumas. Visuomenių dalijimasis į draugus ir priešus nėra laisvas nuo moralumo reikalavimų. Tarkime, moralės ir politikos ryšį rodo draugas Schmitto draugo ir priešo perskyroje. Draugo neįmanoma suprasti be atsakomybės, ištikimybės, pakantumo ar pasitikėjimo dorybių, ir visiškai nesvarbu, apie kokį draugą kalbama – asmeninį ar politinį. Politiškumas draugo atveju neišvengia sąlyčio su moralumu. Schmittas apie tai nekalba. Klasikinė vokiečių filosofija, pradedant Kantu, pagrįsta pirmenybės moralumui teikimo idėja⁵. Schmitto politiškumas iškrenta iš šios tradicijos. Moralumas ne tik neaptariamas, bet sąmoningai kuriama jį apeinanti politinė teorija⁶. Kalbėdamas apie politiškumą, Schmittas vengia užuominų apie moralės neišvengiamumą. Jis mano, kad politiškumas ne tik gali, bet ir privalo būti išaiškintas be

⁵ Apibendrinamas vokiečių klasikinės filosofijos patyrimą, Eckhartas Försteris nurodo du jos vystymosi kelius: „Reikalavo (a) įrodyti išorinio jutimo objektų konstruojamumą; (b) surasti ir pateisinti aukščiausius moralės principus“ (2012: 373).

⁶ Šiame straipsnyje apsiribojama Schmitto politiškumo ryšiais su moralumu. Neliečiami kiti jo požiūrio į moralę aspektai. Zr.: Meier 2011: 1–25.

moralės. Jo liberalizmo kritika pagrįsta įsitikinimu, kad liberalai per daug vilčių sieja su morale. Kalbėdami apie politiką, jie stovi ne tragišką žmonių kolektyvų susipriešinimą apibūdinančio politiškumo, bet moralumo pusėje. Schmitto požiūrį į liberalizmą formuoja ne liberalizmas, o noras atskirti politiškumą ir moralumą. Liberalizmas šiuo atveju yra tik politiškumą pakeisti moralumu norinčių jėgų atstovas. Schmittas su liberalais nesutaria ne dėl atskirų moralinių įsitikinimų, bet dėl bendro požiūrio į moralę. Jis juos pirmiausia mato kaip politiškumą moralumu pakeisti norinčius veikėjus.

Meierio nuomone, „Schmittui politiškumo teigimas yra ne kas kita, o moralės teigimas. Tačiau moralės teigimą jis suvokia kaip priklausomą nuo teologijos“ (2006: 47). Tai abejotina interpretacija. Politiškumas negali būti aiškinamas kaip moralės teigimas, nes Schmittas pripažįsta politikos ir moralės skirtumą. Be to, teologija turi atskirą moralės teologijos padalinį, kuris neleidžia politiškumo prilyginti moralei. Schmittas kritikuoja politinių sąvokų perkėlimą į moralės teologiją ir tai daro dėl jam nepatinkančio laisvo moralinio pasirinkimo sureikšminimo (2007: 64). Jis kalba apie gerą arba blogą žmogaus prigimtį, o ne moralinį pasirinkimą. Jo nuomone, žmogus yra blogas iki moralinio pasirinkimo. Žmonių kolektyvų dalijimasis į draugus ir priešus sietinas būtent su šiuo dalyku. Moralinis gėrio ir blogio supratimas negali pakeisti visuomenių dalijimosi į kolektyvinius draugus ir priešus. Tai reiškia, kad moraliniai žmogaus sugebėjimai negali pakeisti to, kas įrašyta jo prigimtyje ir pasaulio tvarkoje. Schmitto nuomone, moralumas yra subordinuotas politiškumui. Kantas žmogų suvokė kaip moralės subjektą. Schmittą jis domina tik kaip politikos subjektas. Tai du panašūs argumentai. Politiškumas nurodo tokį pat visuotinį ir būtiną patyrimo elementą, kaip ir Kanto kategorinis imperatyvas. Stebina tai, kad Schmittas neatsižvelgia į savo pirmtako bandymus apibrėžti moralumą. Jo pastangos nukreiptos į nuo moralės nepriklausomos politiškumo teorijos sukūrimą.

Schmitto nuomone, politikos neįmanoma apibrėžti remiantis valstybės ir teisės sąvokomis (2007: 21). Pripažįstantys valstybės buvimą politiniu dariniu jau turi žinoti, kas yra politika, o politikos esmę bandantys suvesti į teisę privalo suprasti, kad pastaroji priklauso nuo politikų valios. Abiem atvejais politika yra apibrėžiantysis veiksnys. Stengdamiesi apibrėžti politiką, nerasime kultūrinio veiksnio, kurį būtų galima vadinti *definiens*. Tai svarbiausia Schmitto prielaida – bet kuris kultūros reiškinys gali tapti politinis, tačiau nė vienas iš jų neapibrėžia politikos. Suvokus šį dalyką, Schmittui liko vienintelis kelias – išeiti anapus politikos ir surasti nepolitinį principą. Kantas tokius principus vadino transcendentaliniais. Ieškodamas šio principo, Schmittas paneigia savo paties įsitikinimą, kad „sprendimas, ar kas nors yra *nepolitiška*, visados yra politinis sprendimas“ (2014: 28). Akivaizdu, kad draugo ir priešo perskyra negali būti vadinama politine, nes politiką apibūdina iš nepolitinės perspektyvos⁷. Tai teorinė, o ne politinė perskyra. Politiškumo neįmanoma apibrėžti remiantis politiniu patyrimu, nes pirmasis turi apibrėžti antrąjį. Kantas kalbėjo apie kategorijas ir visumą apibūdinančias idėjas – subjektą, pasaulį ir

⁷ Raimundas Kazlauskas teigus, sakydamas, kad Schmittas į politiką sugrąžina metafiziką, „atskirdamas empirinę politiką (*die Politik*) nuo racionalaus politiškumo (*das Politische*)“ (2011: 113). Galima ginčytis dėl politiškumo apibūdinimo racionali. Tačiau nėra abejonės, kad metafizika yra nepolitinis politikos esmės aiškinimas.

Dievą, Schmittas kalba apie politiškumą. Strauss'o nuomone: „Jeigu „religija“ ir „politika“ yra „kultūra“ peržengiantys faktai, arba, tiksliau pasakius, originalūs faktai, tai radikali „kultūros“ sąvokos kritika įmanoma tik „teologinio – politinio traktato“ forma...“ (1995: 138). Schmittas politiškumą apibrėžia kaip kultūrą peržengiantį veiksnį. Siekdamas paaiškinti politinį patyrimą, jis postuluoja pirmiau kultūros esančią draugo ir priešų perskyrą. Tačiau, skirtingai negu Kantas, jis nepaaiškina jos išvedimo būdo. Draugas ir priešas atsiranda kaip savaime suprantama perskyra. Panašiai kaip Kantas kalbėjo apie praktinio proto pirmenybę prieš teorinį protą, Schmittas teigia politiškumo pirmenybę prieš kitas kultūros sritis, įskaitant moralę. Jis pripažįsta moralės autonomiją, tačiau atsisako plačiau aptarti jos santykius su politiškumu. Tai sukuria didelių teorinių problemų, kurios išryškėja samprotavimuose apie žmogų. Schmittas politiškumą įveda polemizuodamas su teisės teoretikais ir nori išvengti diskusijų su moralės filosofais. Ši jo teorijos konstravimo strategija pasiteisina, nes moralės filosofai su juo nediskutuoja. Jie neturi dėl ko ginčytis su moralės vengiančiu autoriumi. Tai ir vėl gerai atskleidžia Schmitto politiškumo sampratos sugretinimas su Kanto moralės filosofija. Panašiai kaip Karaliaučiaus filosofas yra vienas iš ryškiausių moralumo gynėjų, Schmittas gina politiškumą. Kanto nuomone, „politika negali žengti žingsnio, neparodžiusi pagarbos moralei“ (1996: 161). Moralumo kaip su politiškumu konkuruojančios ontologijos įvedimas leidžia naujai pažvelgti į Schmitto teoriją. Perėjus prie ontologijos, paaiškėja, kad politiškumas nėra vienintelis principas. Kantas manė, kad „dorovės dėsnis kiekvienam paliepia jo laikytis“ (1987: 53). Tai reiškia, kad moralumas turi panašių visa apimančių pretenzijų, kaip ir politiškumas. Perėjus prie moralumo, išryškėja Schmitto noras politiškumą padaryti vienintele ontologija. Ši dalyką ir su juo susijusias problemas rodo samprotavimai apie antropologines prielaidas.

Antropologijos klausimas

Schmittas politiškumo nevadino ontologija. Tai jo interpretatorių pasiūlytas požiūris. Chantal Mouffe Schmitto politiškumo ir politikos perskyrą apibūdina remdamasi Martino Heideggerio perskyra: „Jeigu norėtume šią perskyrą išreikšti filosofiskai, galėtume, pasiskolinę Heideggerio žodyną, sakyti, kad „politika“ nurodo į „ontinį“ lygmenį, o politiškumas turi reikalą su „ontologija““ (2005: 8).

Ontologijos terminas neiškreipia Schmitto intencijų. Draugas ir priešas yra nuo žmogaus valios nepriklausančios pasaulio tvarkos apibūdinimas. Galimos skirtingos politinių režimų sampratos, tačiau neįmanoma atsidurti anapus politiškumo. Sutikus su ontologine Schmitto interpretacija, ryškiau matosi jo požiūris į moralę. Jis neneigia moralės autonomijos, tačiau mano, kad ji subordinuota politiškumui. Teoriškai galimi du politiškumo ir moralumo santykio aiškinimai. Galima sakyti, kad moralumas pajungtas politiškumui arba pastarasis subordinuotas pirmajam. Schmittas atmeta antrąjį aiškinimą ir kalba apie virš moralumo iškilusį ir jį pajungiantį politiškumą. Jo nuomone, politika yra „intensyviausio laipsnio“ siekis žmonių kolektyvams suteikti vienybę (Schmitt 1999: 203). Tai reiškia, kad politiškumas gali pajungti bet kurį visuomenės gyvenimo reiškinį, įskaitant moralę, tačiau pats negali būti pajungtas jokiame reiškiniumi. Schmitto požiūrį į liberalizmą

formuoja įsitikinimas, kad liberalai nepaiso šios subordinacijos. Jo liberalizmo kritika yra bendros politiškumo pajungimo moralei kritikos dalis. Schmittas neatmeta moralės poveikio politikai, tačiau jai leidžia veikti tik pagal politiškumo logiką.

Schmitto politiškumo teorija yra paradoksalus sumanymas. Ji suformuluota išėjus už politikos į transcendentalinių argumentų sritį, nepaisant autoriaus įsitikinimo, kad toks išėjimas neįmanomas. Pagarsėjęs kaip politikos neutralizacijos kritikas, Schmittas savo politiškumo teoriją aiškina kaip neutralios analizės rezultatą. Draugo ir priešo perskyrą jis suvokia ne kaip šališkos polemikos su liberalizmu įrankį, bet kaip politiką apibūdinantį principą. Tai reiškia, kad politiškumas negali priklausyti nuo pasaulėžiūrų skirtumo. Žvelgdamas iš nepolitinės perspektyvos, Schmittas stengiasi rasti neutralų politikos esmės apibūdinimą. Tačiau jo teorija nėra neutralaus tyrinėjimo rezultatas. *Der Begriff des Politischen* pagrįsta antropologinėmis prielaidomis: „Visas valstybės teorijas ir politikos idėjas galima patikrinti pagal jų antropologiją, ir taip suskirstyti pagal tai, ar jos sąmoningai ir nesąmoningai numato blogą arba gerą žmogaus prigimtį“ (Schmitt 2007: 58). Antropologijos paminėjimas rodo Schmitto politiškumo sampratos dvilypumą – jis kalba apie ontologiją (remdamasis Mouffe perskyra – *A. J.*) ir kartu pripažįsta, kad ji priklauso nuo žmogaus sampratos. Schmitto nuomone, politikos supratimas priklauso nuo optimistinės arba pesimistinės žmogaus prigimties koncepcijos (2007: 58). Po šių teiginių natūralu tikėtis didesnio dėmesio moralei, nes žmogus sunkiai įsivaizduojamas be jos. Tačiau Schmittas ir antropologiją supranta be moralės. Jis mano, kad ryšio su morale neturintis politiškumas susijęs su tokia pat nuo jos nepriklausoma žmogaus samprata. Tai netikėtas *Der Begriff des Politischen* aspektas. Moralei neutralų politiškumą Schmittas nori susieti su tokia pat jai neutralia žmogaus prigimties samprata. Jo nuomone, žmonių kolektyvų susipriešinimas yra neatskiriamas nuo žmogaus prigimties. Tai rodo politiškumo priklausomybę nuo antropologinių prielaidų. Sunku rasti kitą *Der Begriff des Politischen* vietą, kur taip suartėtų politiškumo ir moralumo sritys. Kadangi išsamus žmogaus prigimties apibrėžimas neįmanomas be moralės, padidėja jos aptarimo būtinumas. Tačiau Schmittas sąmoningai kalba apie ryšio su morale neturinčią antropologiją. Išskyla klausimas, ar jam iš tikrųjų pavyko įgyvendinti šią atskyrimo strategiją. Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso tiek politiškumo visuotinumui, tiek liberalizmo kritikos aiškinimas.

Skaitytojui leidžiama suprasti, kad politiškumas ir antropologinės prielaidos yra tos pačios visumos dalys. Tačiau taip iš tikrųjų nėra, nes politiškumas netinka abiem antropologijoms vienodai – suderinamas su pesimistine antropologija, tačiau prieštarauja optimistinei. Dviejų antropologijų buvimas įveda moralinį pasirinkimą. Politiškumas negali būti pasirinktas, tačiau žmogaus prigimties supratimas akivaizdžiai numato vienos iš koncepcijų pasirinkimą. Susiduriame su kažkuo panašiu į tai, ką matėme liberalizmo atveju. Niekas negali būti anapus politiškumo, nes tai visuotinis principas, tačiau liberalai yra jo nepaisantys veikėjai. Lygiai taip pat politiškumas negali priklausyti nuo vertinimo, tačiau žmogaus sampratos pasirinkimas reiškia vertinimą. Pasirinkimas iš pesimistinės ir optimistinės žmogaus sampratų rodo, kad moralumas gali būti svarbesnis už politiškumą. Po užuominų apie antropologiją tampa aišku, kad politiškumas nėra nesutruaikomais ryšiais susietas su viena iš dviejų žmogaus sampratų, tačiau numato pasirinkimą. Schmittas

verčiamas kalbėti apie moralę. Tai rodo du dalykai: (1) žmogaus samprata neįmanoma be moralės, (2) šios sampratos pasirinkimas reiškia moralinį vertinimą. Vienos iš dviejų antropologijų pasirinkimas yra moralinis, o ne politinis reikalas. Schmittas to nesupranta. Jis bando įtikinti, kad apie antropologiją jis kalba kaip neutralus stebėtojas, tarytum geros ar blogos žmogaus prigimties pripažinimas nepriklausytų nuo vertinimo.

Schmittas nuo pirmųjų *Der Begriff des Politischen* puslapių stengiasi įtikinti, kad politiškumas yra visuotinis, būtinas ir nešališkai išvestas principas. Tačiau pasirodžius samprotavimams apie žmogaus sampratų skirtumus paaiškėja jo priklausomybė nuo antropologijos. Jeigu už Schmitto politiškumo stovi moralinis pasirinkimas, tai šio principo negalima vadinti visuotiniu. Rinkimasis iš dviejų antropologijų būtinai reiškia šališkumą. Pripažinus, kad visos politikos teorijos priklauso nuo žmogaus prigimties sampratos, politiškumas nustoja būti visuotinis. Schmittas suvokia savo samprotavimų artėjimą link moralės, todėl perspėja, kad jis antropologijos nesupranta „kokia nors specifine moraline arba etine prasme“ (2007: 58). Jis apie žmogų sako kalbą moralei neutralia kalba. Jo žodžiais, „visos tikros politinės teorijos numato žmogaus blogumą, t. y. buvimą neproblemiška, bet pavojinga ir dinamiška būtybe“ (Schmitt 2007: 61). Tačiau tai nėra neutralus teiginys, nes reiškia vertinimą. Sujungdamas pesimistinę antropologiją ir politiškumą, Schmittas priverčia abejoti pastarojo visuotinumu. Galimas alternatyvus politiškumo visuotinumui aiškinimas – optimistinės antropologijos šalininkai gali teigti, kad šis veikia ir be susaistymo su pesimistine antropologija. Schmittas atmeta šią galimybę, tačiau liberalizmo istorija rodo, jog tai praktiškai įgyvendintas pasirinkimas. Liberalai turi politiką ir moralę atskiriančią politinio liberalizmo koncepciją.

Schmittas turi tik vieną kontrargumentą prieš antropologinius optimistus – politiškumą. Tai jį stumia į *circulus vitiosus*. Jis mano, kad politiškumas negali prasidėti nuo antropologinio optimizmo, nes šis netinka politiškumui. Tačiau pats dviejų antropologijų buvimas rodo, kad politiškumas susietas su moraliniu pasirinkimu. Kartu su Schmitto samprotavimais apie antropologiją politiškumas susiduria su moralumo iššūkiu. Schmittas bando įtikinti, kad jo pesimistinė žmogaus samprata neturi moralinių referencijų. Tačiau pradėjus diskusiją apie pasirinkimą iš dviejų antropologijų neįmanoma išvengti moralinio apsisprendimo. Kai Schmittas renkasi pesimistinę antropologiją, jis nėra neutralus skirtingų moralinio mąstymo tradicijų atžvilgiu. Po teiginio apie blogą žmogaus prigimtį, jis nurodo šią idėją pripažįstančių autorių pavardes (Schmitt 2007: 58–59). Tai reiškia, kad vienos iš moralinio mąstymo tradicijų pasirinkimas reiškia kitos atmetimą, todėl nėra prasmės kalbėti apie neutralumą. Schmittui pavyko rasti nepolitinę tiesą apie politiką, ir tam skirta jo politiškumo teorija. Tačiau jo siekis pasakyti nemoralinę tiesą apie moralės subjektą kelia abejonių. Renkantis vieną iš dviejų žmogaus sampratų, neįmanoma išvengti sąlyčio su morale. Moralinais sugebėjimais pasižyminti būtybė negali savęs suprasti be moralės⁸. Moralumas yra būtina samprotavimų apie žmogaus prigimtį dalis. Schmitto kritikuojami liberalai laikosi jam nepatinkančios žmogaus sampratos, ir tai yra laisvo pasirinkimo

⁸ Šį argumentą išplėtoja Ronaldas Dworkinas. Jo nuomone, nėra nevertybinės tiesos apie vertybes (Dworkin 2011: 11).

įrodymas. Be laisvės neįmanoma paaiškinti nukrypimo nuo pesimistinės antropologijos. Liberalai yra ne tik laisvės teoretikai, bet ir savo veiksmais įrodo jos vaidmenį.

Liberalizmo klausimas

Schmittas sąmoningai sukeičia vietomis ontologinį ir antropologinį argumentus. Jis pirmiausia kalba apie politiškumą ir tik po to užsimena apie antropologiją. Gindamas vieną iš dviejų antropologijų, jis į pavojų stato politiškumo principo visuotinumą. Antropologijų pasirinkimas rodo, kad jos negali būti nešališko principo pagrindas. Jeigu politiškumas priklauso nuo antropologijos, tai reiškia šališkumą. Paties Schmitto požiūrio šališkumą rodo polemika su liberalais. Jo nuomone, liberalai politinius argumentus pakeičia moraliniais, ekonominiais ir kultūriniais argumentais (Schmitt 2007: 72). Ginčą su liberalais Schmittas nori laimėti siūlydamas neutralią politiškumo koncepciją. Tačiau ji susieta su viena iš dviejų žmogaus sampratų. Žvelgiant iš politiškumo neutralumo perspektyvos, Schmittas nori to paties, ko ir liberalai. Strausso (2007: 120) nuomone, jo politiškumo koncepcijos neutralumas yra net didesnis už liberalų neutralumą:

Tas, kuris teigia politiškumą, gerbia visus norinčius kovoti; jis tiek pat tolerantiškas, kiek ir liberalai – tačiau priešinga intencija: liberalai gerbia ir toleruoja visus „garbingus“ įsitikinimus, pripažįstančius teisės tvarką ir taiką kaip šventus dalykus, o pripažįstantis politiškumą gerbia ir toleruoja visus „rimtus“ įsitikinimus, į realaus karo galimybę orientuotus sprendimus.

Tai didelis netikėtumas. Kritikuodamas liberalus dėl politikos keitimo morale, Schmittas į pastarąją žiūri taip pat, kaip jie. Straussas jo politiškumo sampratą net vadina „priešingo poliaus liberalizmu“ (2007: 120). Tai reiškia, kad Schmitto nesutarimai su liberalais atsiranda laikantis liberalaus požiūrio į moralę. Jis tik dėl politinio liberalizmo nepaisymo gali iš liberalų atimti politikos sampratą. Atskyrus politinį ir moralinį liberalizmą, matosi jo ir liberalų požiūrio panašumas. Tai gerai rodo jo ir Johno Rawlso pažiūrų sugretinimas⁹. Amerikiečių filosofas liberalizmo principus išveda remdamasis „pirminės pozicijos po nežinojimo uždanga“ koncepcija, kai nežinodami savo gyvenimo atsitiktinumų, įskaitant moralę, hipotetinės pozicijos dalyviai ieško nešališkų politinio sutarimo principų. Schmittas nori tokios pat nešališkos politiškumo koncepcijos, tačiau įsivelia į to neleidžiančią diskusiją apie žmogaus prigimtį. Jis vienu metu bando spręsti du uždavinius – pagrįsti politiškumo koncepciją ir kritikuoti liberalizmą. Žvelgiant iš Rawlso politinio liberalizmo perspektyvos, tai nebūtinai uždavinių tapatinimas. Liberalai politikos subjektą suvokia kaip „nepriklausomą nuo bet kurios konkrečios gėrio sampratos“ (Rawls 2002: 82). Liberalios politikos negalima tapatinti su antropologiniu optimizmu. Schmittas polemizuoja su savo paties susikurta liberalizmo samprata. Jį galima bandyti apginti, teigiant, kad nežinojo Rawlso politinio liberalizmo. Tačiau tai silpna gynyba. Bet kuris politinis liberalizmas

⁹ Rawlsas siūlo politinio liberalizmo koncepciją, kurios vienu ar kitu mastu laikosi visi liberalai. Jo žodžiais, „politinis liberalizmas nesinaudoja moralinės tiesos sąvoka, kuri galėtų būti taikoma jo paties (moraliniams) sprendimams“ (Rawls 2002: 401).

pagrįstas aiškiu politikos ir moralės atskyrimu. Schmittas į tai nekreipia dėmesio, nes tik liberalizmo tapatinimas su morale jam leidžia iš jo šalininkų atimti politiką.

Visiems Schmitto politiškumo sampratos tyrinėtojams į akis krenta jo kritinis požiūris į liberalizmą. Tikroji kritikos priežastis – ne liberalizmas, o politiškumo ir moralumo santykio samprata. Schmittas mano, kad liberalai nesupranta politiškumo, nes jį redukuoja į moralumą. Tai klaidingas įsitikinimas. Liberalai turi savo politikos sampratą, vadinamą „politinio liberalizmo“ vardu. Tai politinė koncepcija, tačiau Schmittas į tai nekreipia dėmesio ir nori įtikinti, kad liberalai neturi politikos. Jo liberalizmo sampratos ištakas rodo antropologinės *Der Begriff des Politischen* prielaidos. Schmittas liberalams primeta antropologiją ir taip iš jų atima politiką. Jis tai daro ne kaip neutralus politiškumo analitikas, o kaip turintis savo antropologijos sampratą. Schmittas formuluoja du nebūtinai analitiškai susietus teiginius. Pirma, jis politiškumą padaro priklausomą nuo pesimistinės žmogaus sampratos ir, antra, sukritikavęs jai oponuojančią optimistinę antropologiją, iš liberalų atima savarankišką politikos sampratą. Jis su liberalais nesutaria dėl antropologijos, tačiau susiedamas politiškumą ir pesimistinę žmogaus sampratą bando įtikinti, kad ginčijasi dėl politiškumo. Politinis liberalizmas rodo, kad liberalai neturi būti suvokiami kaip būtinos antropologijos šalininkai. Jie aiškiai atskiria moralinius ir politinius įsitikinimus. Egzistuoja net atskira liberalaus politikos ir moralės atskyrimo kritikos tradicija (Berkowitz 1999: 22–32). Liberalizmo kritikai netiesiogiai įrodo Schmitto požiūrio nepagrįstumą. Liberalizmas prieštarauja jo bandymams kalbėti apie liberalios politikos nebuvimą¹⁰.

Į vieną susiedamas politiškumą ir prigimtinio blogio koncepciją, Schmittas nemato, kad iš prigimties blogas žmogus yra priverstas siekti moralinio gėrio. Kanto žodžiais, „žmogus (net blogiausias), nepaisydamas savo maksimumų pobūdžio, neatsisako moralės dėsnių tarsi maištaudamas (atsisakydamas paklusti)“ (2000: 53). Tai reiškia, kad prigimtinio blogio pripažinimas neatmeta moralės reikalavimų. Schmittas klaidingai mano, kad pesimistinės žmogaus prigimties sampratos neįmanoma suderinti su liberalizmu. Tai gerai įrodo Kanto filosofija. Pripažinęs blogą žmogaus prigimtį, šis autorius gina liberalizmui artimas pažiūras. Schmittas klysta, manydamas, kad politiškumas suderinamas tik su pesimistine antropologija (Bielefeldt 1997: 65–75). Pripažindamas blogą žmogaus prigimtį, Kantas šią idėją sieja su politiniu liberalizmu. Tai iššūkis Schmitto politiškumo ir antropologijos santykio sampratai. Kantas yra pesimistinės antropologijos šalininkas, tačiau tai jam netrukdo ginti politinio liberalizmo. Jo politinė filosofija paneigia Schmitto įsitikinimą, kad politiškumas būtinai turi būti siejamas su pesimistine žmogaus samprata (James 2012: 238–261). Schmittas neturi pagrindo Kanto vadinti anarchistinės politinės teorijos šalininku, kaip jis tai daro su kitais liberalais (2007: 60). Tai reiškia, kad politiškumas kaip visuotinis principas nepriklauso nuo antropologijos pasirinkimo. Schmittas liberalizmo šalininkams primeta jiems neprivalomą politikos ir moralės tapatinimą. Tai skatina jo nenoras aiškiai aptarti politiškumo ir moralumo santykį. Siekdamas išvengti sąlyčio su moralumu, jis nepagrįstai liberalus suvokia kaip jo gynėjus.

¹⁰ Stepheno Holmeso nuomone, liberalios politikos egzistavimą geriausiai įrodo liberaliomis vadinamos valstybės (1993: 57).

Išvados

Schmittas *Der Begriff des Politischen* nenori pripažinti, kad šalia politiškumo yra moralumas. Šiuo atveju kalbama ne apie moralės ir politikos, bet dviejų ontologinio lygmens principų skirtumą. Remdamasis Mouffe perskyra pripažinęs, kad politiškumas yra ontologinis principas, jis to paties nedaro su moralumu. Dėl šio nenuoseklumo kyla abejonių dėl politiškumo principo visuotinumą. Jeigu politiškumas nepriklauso nuo moralumo, tai neaišku, kaip vienas ontologinio lygmens principas susietas su kitu principu. Kadangi politiškumas nėra vienintelis ontologinis principas, būtina aiškiai apibūdinti jo santykį su moralumu. Nuo to priklauso politiškumo autonomijos aiškinimas. Schmitto požiūris į liberalizmą rodo, kad jis aiškiai neskiria politiškumo ir moralumo. Jis liberalią politikos sampratą panaikina prinesdamas moralinę liberalizmo interpretaciją.

Į samprotavimus apie Schmitto politiškumo sampratą įvedus moralumą, išryškėja svarbus šio autoriaus politinės filosofijos nenuoseklumas – jo politiškumo samprata negali būti apibūdinama ontologija, nes priklauso nuo su ja siejamos antropologijos, arba žmogaus prigimties sampratos. Jeigu politiškumas priklauso nuo antropologijos, tai jo aiškinimas pasidaro neįmanomas be moralės. Schmittas nenori suprasti, kad pradėjus ginčą dėl žmogaus sampratos politiškumas tampa priklausomas nuo moralinio pasirinkimo. Politiškumo principo visuotinumą gali būti apgintas tik jį atskyrus nuo antropologijos. Kritikuodamas liberalus dėl politiškumo nesupratimo, Schmittas savo koncepciją modeliuoja pagal jų politikos ir moralės santykio sampratą. Kritikuodamas liberalus dėl politikos moralizavimo, jis pats juos nepagrįstai tapatina su morale. Galima teigti, kad jis jiems primeta antropologiją. Taip atsitinka dėl politiškumo ir moralumo neatskyrimo. Liberalizmas suvokiamas kaip politikos keitimo moraliniais įsitikinimais simbolis. Nenorima matyti, kad politinis liberalizmas pagrįstas aiškiu politikos ir moralės atskyrimu.

Literatūra

- Berkowitz, P., 1999. *Virtue and the Making of Modern Liberalism*. Princeton University Press.
- Bielefeldt, H., 1997. Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Systematic Reconstruction and Countercriticism. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 1: 65–75.
- Dworkin, R., 2011. *Justice for Hedgehogs*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The Belknap Press of Harvard University.
- Freund, J., 1995. Schmitt's Political Thought. *Telos* 102: 11–42.
- Förster, E., 2012. *The Twenty-Five Years of Philosophy*, trans. B. Bowman. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Holmes, S., 1993. *The Anatomy of Antiliberalism*. Harvard University Press.
- James, D., 2012. The Role of Evil in Kant's Liberalism. *Inquiry* 3: 238–261.
- Kant, I., 1996. *Politiniai traktatai*, vertė A. Gailius ir G. Žukas. Vilnius: Aidai/ALK.
- Kant, I., 2000. *Religija vien tik proto ribose*, vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai.
- Kantas, I., 1987. *Praktinio proto kritika*, vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
- Kazlauskas, R., 2011. Carlos Schmittas ir politinės teologijos problema. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 101–130.
- Meier, H., 2006. *Carl Schmitt and Leo Strauss: The Hidden Dialogue. Including Strauss's Notes on Schmitt's Concept of the Political and Three Letters from Strauss to Schmitt*. Chicago, and London: University of Chicago Press.

- Meier, H., 2011. *The Lesson of Carl Schmitt. Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy. Expanded Edition*, trans. M. Brainard, R. Berman. Chicago, and London: Chicago University Press.
- Mouffe, Ch., 2005. *On the Political*. London and New York: Routledge.
- Rawls, J., 2002. *Politinis liberalizmas*, vertė A. Degutis. Vilnius: Eugrimas.
- Schmitt, C., 2014. *Politinė teologija. Politinė teologija II*, vertė A. Gailius. Vilnius: Versus aureus.
- Schmitt, C., 1999. Ethic of State and Pluralistic State. In: *The Challenge of Carl Schmitt*, ed. Ch. Mouffe. London, New York: Verso, 195–208.
- Schmitt, C., 2007. *The Concept of the Political*, trans. G. Schwab. Chicago, and London: The University of Chicago Press.
- Strauss, L., 2007. Notes on Carl Schmitt, The Concept of the Political. In: *The Concept of the Political*, trans. G. Schwab. Chicago, and London: The University of Chicago Press, 99–122.
- Strauss, L., 1995. *Philosophy and Law. Contributions to the Understanding of Maimonides and his Predecessors*. State University of New York Press.